

Marina Vrhovac

»Nova ženska – skrbna mati, žena in gospodinja, zraven pa še veliko več – zaposlena, izobražena in politično dejavna.«

Vida Tomšič in žensko vprašanje

VRHOVAC Marina, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, Srednja ul. 7, SI-2312 Orehova vas

305-055.2

»NOVA ŽENSKA – SKRBN MATI, ŽENA IN GOSPODINJA, ZRAVEN PA ŠE VELIKO VEČ – ZAPOSLENA, IZOBRAŽENA IN POLITIČNO DEJAVNA.«

Vida Tomšič in žensko vprašanje

Prispevek se ukvarja s prezentacijo Vide Tomšič in njene- ga boja za enakopravnost spolov, ki je bil strnjen v tako imenovano žensko vprašanje. Slednjega so komunisti izoblikovali na podlagi marksistične teorije, po kateri bi naj enakopravnost žensk avtomatično izhajala iz njihove popolne ekonomske osamosvojitve. Žensko vprašanje so vključili v revolucionarni program delavstva in se tako distancirali od feminizma. Čeprav je obdobje socializma na Slovenskem doprineslo veliko socialnih pravic, je ženske tudi dodatno obremenilo. Poleg vloge matere, žene in gospodinje so postale pomembne tudi vloge izobražene in zaposlene ženske ter ženske, ki je politično dejavna. Naloga, ki je nastala na podlagi metode analize in interpretacije primarnih ter sekundarnih virov, predstavi delo in miselnost ene najvplivnejših političark prejšnjega socialističnega sistema.

Ključne besede: Vida Tomšič, žensko vprašanje, socializem

VRHOVAC Marina, BA Ethnology and Cultural Anthropology, Srednja ul. 7, SI-2312 Orehova vas

305-055.2

“NEW WOMAN – A CARING MOTHER, WIFE AND HOUSEWIFE AND MUCH MORE – EMPLOYED, EDUCATED AND POLITICALLY ACTIVE.”

Vida Tomšič and the Woman Question

The article deals with Vida Tomšič and her struggle for gender equality, which became synonymous with “the woman question”. The Communists derived the latter from Marxist theory, according to which full economic independence of women would automatically result in their equality. The woman question was included in the working class revolutionary program, thus distancing it from feminism. Although socialism in Slovenia yielded more social rights, it placed new burdens on women’s shoulders. In addition to being a mother, wife and housewife, the new proclaimed role was that of an educated, employed and politically active woman. The article is based on an analysis and interpretation of primary and secondary sources and presents the work and mentality of one of the most influential female politicians in the former socialist system.

Key words: Vida Tomšič, the Woman Question, socialism

Uvod

Žensko vprašanje¹ je bilo v komunistični percepciji predvsem del vprašanja proletarske revolucije, kar pa še ni impliciralo domnevne neobčutljivosti komunistov za dejanski položaj žensk. Vida Tomšič je na 5. državni konferenci KPJ² izrecno poudarila, da komunisti obravnavajo žensko problematiko kot posebno vprašanje prav zato, ker ti problemi dejansko obstajajo in zahtevajo rešitve.³

Popolno emancipacijo žensk je Vida Tomšič videla le ob emancipaciji vseh ljudi. Vedno je opozarjala, da ne gre za enakopravnost ženske v odnosu do moškega. Če bi ostali samo pri tem, bi ostali na polovici poti, ker bi to bila le polovična enakopravnost ali pa vzrok nove neenakopravnosti obeh – moškega in ženske. Dodala je še:

»V tem velikem boju, ki pretresa svet in ki piše novo poglavje zgodovine človeštva, postavljamo nove temelje enakopravnosti vseh ljudi ne glede na spol, barvo kože, vero, narodnost itd. To je nov položaj človeka v družbi, tak družbenoekonomski položaj, ki mu bo omogočil, da bo kot subjekt zagospodaril nad celotno družbo.«⁴

Socialistični režim je prinesel določene pravice žensk in jih uredil na zakonodajni ravni. To so bile (med drugimi) predvsem socialne pravice, enakopravnost v zasebni sferi si je pa vsaka posameznica morala izboriti sama. Lahko bi tudi rekli, da je enakopravnost prinesla ženskam nove obveznosti, saj je postala dvojno obremenjena kot delavka in kot mati ter gospodinja. Feministična kritika socialistične ureditve spolov je napadala dejstvo, da so pravice žensk v socializmu ostale omejene na socialne pravice in ženskam niso zagotavljale politične moči.⁵ Aktivistke Antifašistične fronte žensk so že v letu 1948 v ospredje postavljale problematiko usklajevanja družinskega in poklicnega življenja, kar lahko opazimo tudi v reviji *Naša žena* iz tistega časa.⁶ V vzpostavljanju sistema otroškega varstva in porodničarstva so aktivistke videle rešitev, kako doseči žensko enakopravnost. Prvotne akcije političnega dela med ženskami, kot npr. izobraževanje o pomenu vključevanja v politiko, o zakonih, ustavi in gospodarstvu, pa so bile postavljene v ozadje.⁷ Patriarhalni odnosi so tako na družinski kakor na širši družbenoekonomski ravni v okviru socializma ostali nerevidirani.

Kratek življenjepis

Za Vido Tomšič lahko trdimo, da je bila ena najvidnejših političark nekdanje Jugoslavije in ena od vodilnih bork za enakopravnost spolov že v času narodnoosvobodilnega gibanja in po njem. Rodila se je 26. junija 1913 v Ljubljani kot hči učitelja in gospodinje. Po končani osnovni šoli in gimnaziji v Ljubljani se je leta 1931 vpisala na Filozofsko fakulteto, kjer je študirala zemljepis in zgodovino. Leta 1936 se je vpisala na Pravno fakulteto in študij zaključila spomladi leta 1941. Že v študentskih časih je bila politično aktivna in kritična do takratne družbene ureditve ter diskriminiranega položaja žensk. Zanimanje za žensko vprašanje je vzpodbudila prav njena mati. Kot je dejala v enem izmed intervjujev,⁸ do ženskega vprašanja ni prišla preko prebiranja knjig, ampak veliko bolj praktično. Mati ji je namreč večkrat pripovedovala življenjsko zgodbo brez otroštva, ko si je morala kot osemletna pestrna služiti kruh, pozneje pa je z drugimi ženskami delila usodo nezakonske matere.⁹ Pridružila se je različnim študentskim in ženskim društvom, leta 1934 pa se je včlanila v tedaj prepovedano Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ). Z besedami, »da bo svet lepši in boljši za vse ljudi«, opiše pobude, ki so jo pripeljale v revolucionarno gibanje, kateremu je posvetila svojo življenjsko energijo in mu ostala zvesta do konca.¹⁰

Leta 1937 se je poročila s Tonetom Tomšičem, enim od vodilnih slovenskih komunističnih revolucionarjev. Po napadu na Jugoslavijo 6. aprila 1941 in okupaciji sta živela v ilegali. Tone je organiziral delo Osvobodilne fronte (OF) v okupirani Ljubljani, Vida pa je sodelovala pri izdajanju revije *Naša žena*. 10. avgusta 1941 je v sanatoriju Emona rodila sina Mihaela, ki sta ga morala skrivati v dečjem domu,¹¹ pri prijateljih in njeni materi, saj mu nista mogla nuditi varnosti. Decembra 1941 sta bila Vida in Tone aretirana s strani nemške in italijanske tajne policije. Pred italijanskim vojaškim sodiščem je bil Tone obsojen na smrt, Vida pa na 25 let zaporne kazni. Kot je zapisala Mateja Jeraj,¹² je

Portret Vide Tomšič, avtor Slavko Pengov, 1945-1980 (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana)

¹ Deželak Barič, *Uresničevanje ženske enakopravnosti*, 254.

² 5. državna konferenca Komunistične partije Jugoslavije, ki je potekala od 19. do 23. oktobra 1940 na Dubravi pri Zagrebu.

³ Deželak Barič, *Uresničevanje ženske enakopravnosti*, 254.

⁴ Šetinc v: Tomšič, *Ženska, delo, družina, družba*, 5.

⁵ Kobolt, *Nezadovoljna bela ženska*, 20.

⁶ Vrečko, *Podobe in vloge žensk*, 19.

⁷ Ibid.

⁸ Rožman, *Vida Tomšič*, 125.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Nekdaj ustanova za varstvo in vzgojo zapuščenin in osirotelih otrok ter otrok iz revnih družin, ki živijo v nevzdržnih razmerah.

¹² Jeraj, *Vida Tomšič (1913-1998)*, 519.

Vida prisotne osupnila z izjavo, naj ubijejo tudi njo, saj se ne čuti nič manj kriva od nega. V pismu možu 20. maja 1942, dan preden so ga ustrelili, je takole razmišljala: »Zelo rada gledam križ – meni se zdi to važno potrdilo, da ima človek samo enkrat načrtano pot v življenju in da mora izpričati svoje hotenje in mišljenje magari s smrtjo in le to je – človek.« S smrtjo ljubljenega človeka se je težko sprijaznila.¹³

Da bi ubežala svoji bolečini, si je želela, do bo v prihodnosti čim bolj zaposlena s svojim sinom in delom. Tako je po osvoboditvi Slovenije leta 1945 postala sama del oblasti. Prepričana je bila, da brez stroge discipline ni mogoče uresničiti nobene zamisli, kaj šele revolucije, in da se mora vsak, ki politično deluje, sprijazniti z vsemi posledicami svojih odločitev.¹⁴ Tako je bila uspešna političarka, ki se je zavzemala za socialni razvoj in pravice žensk in otrok. V prizadevanjih za večjo socialno pravičnost in boljši položaj žensk in otrok je našla skupni jezik tudi z drugače mislečimi, z ženama nekdanjih ameriških predsednikov, Eleonor Roosevelt in Barbaro Bush.¹⁵

Nekaj let po drugi svetovni vojni se je poročila s Francem Novakom in imela dva otroka, Živo in Branka. Franc Novak je bil zdravnik ginekolog in pozneje profesor na Medicinski fakulteti. Z njim je tesno sodelovala na področju načrtovanja družine. Zavzemala se je za svobodno odločitev o rojstvu otroka, dostopnost kontracepcijskih sredstev in uvedbo spolne vzgoje v sestavni del šolskega pouka.

Leta 1978 je bila habilitirana za redno profesorico Pravne fakultete v Ljubljani za področje družinskih odnosov, 12. decembra 1979 pa ji je tedanja Univerza Edvarda Kardelja podelila častni doktorat. Upokojila se je leta 1984, vendar je še naprej ostala aktivna v raznih organizacijah. Z nastankom nove države Republike Slovenije je izgubila svoj politični vpliv. Kot je zapisala Mateja Jeraj,¹⁶ je država, ki jo je sooblikovala, razpadla, stranke, ki ji je pripadala več kot petdeset let, ni bilo več in z grenkobo je priznavala, da so bile ideje, v katere je verjela od mladosti do pozne starosti, utopične, neuresničljive. Umrla je 10. decembra 1998 v Ljubljani.

Začetki in ideje

Vida Tomšič je na 5. državni konferenci KPJ leta 1940 v svojem referatu z naslovom *Naloge KP pri delu med ženskami* predstavila in opredelila odnos KPJ do

ženskega vprašanja. V svojem referatu je predstavila štiri skupne zahteve, katere mora revolucionarni proletariat uvrstiti v svoj program:

1. Zahteve, ki zadevajo materinstvo: popolna zaščita mater pred porodom in po njem; domovi za matere in nosečnice, porodnišnice, bolnišnice, babiška in zdravniška pomoč, jasli, otroški domovi, zakonska zaščita otrok, odprava razlik med nezakonskimi in zakonskimi otroki; dovolitev splava, kjer niso dani vsi pogoji, da mati lahko skrbi za otroka;

2. zahteve, ki zadevajo dvojno moralo v našem javnem in zasebnem življenju: popolna enakopravnost žensk pred zakonom; učinkovit boj proti prostituciji z zaposlovanjem žensk in kaznovanjem zvodnikov in kupcev; konec dvojne morale v pravu in javnem življenju, ki kaznuje žensko za isto dejanje, za katero moški ne trpi posledic ali si celo pridobi ugled (prostitucija, nezakonski otroci, prepoved iskanja očeta itd.); uvedba civilne poroke in možnost razveze zakona;

3. zahteve gospodarske narave: enaka plača za enako delo, konec razlikam pri plači in zaposlitvi med poročenimi in neporočenimi ženskami, odprava nočnega dela za ženske, določen delovni čas za hišne pomočnice; zaščita delavk pred posledicami dela in pred spolnim nadlegovanjem; plačan porodniški dopust z zakonskim jamstvom, da bodo po tem dopustu sprejete nazaj na delo; plačan čas za dojenje, otroške jasli; dostop do vseh poklicev in šol;

4. politične zahteve: priznanje vseh političnih pravic s popolno aktivno in pasivno volilno pravico.¹⁷

Ta referat lahko označimo kot začetek poglobljenega dela na področju ženskega vprašanja in enakopravnosti spolov. Žensko vprašanje je Vida Tomšič opredelila kot posebno družbeno vprašanje, ki se je pojavilo z nastankom zasebne lastnine. Moški si je potomstvo zagotovil tako, da je žena pripadala samo njemu in rodila naslednike njegovega imetja. Skrb za ohranitev zasebne lastnine je izoblikovala rodbinske odnose in pripeljala do tega, da je žena izgubila vso svobodo in enakopravnost, da je bila potisnjena v podrejen položaj, v katerem je še danes. V kapitalizmu se je žensko vprašanje še posebej zaostri, saj je potegnil množico žensk iz ozkega družinskega kroga v družbeno proizvodnjo. V kapitalistični družbi bi naj nosile izkoriščane ženske vsa bremena kot delavke, gospodinje, matere, pravnih pravic pa naj ne bi imele nobenih.¹⁸ V svojem referatu se je tudi večkrat oslonila na Lenina. Izpostavila je prepričanje, da če se

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., 521.

¹⁶ Ibid., 522.

¹⁷ Tomšič, *Ženska, delo, družina, družba*, 21-22.

¹⁸ Ibid., 19-20.

hočejo ženske bojevati proti položaju, v katerem so, morajo nujno povezati svoj boj z bojem proletariata.¹⁹

Opremila se je tudi proti feminizmu, ki je bil kljub mnogim medvojnimi feministkam in njihovi podpori v času partijske ilegale uradno razglašen za desničarsko oportunistično silo, ki ima namen pridobiti monopol nad vsemi ženskami. Zapisala je, da morajo izpostaviti vpliv feminizma v svojem delu med ženskami in opozoriti tudi na razne »leve« napake pri tem delu:

»Feminizem postavlja skupne zahteve žensk vseh slojev ločeno od zahtev delovnega ljudstva. S poudarjanjem skupnih ženskih zahtev v nasprotju in v boju proti moškim skriva feminizem razredni temelj ženskega vprašanja ter s tem odvrta množico žensk od boja proti kapitalizmu kakor tudi proti razredni družbi sploh. Kakor jasneje in odločnejše postavlja naša partija žensko vprašanje, tem bolj izgublja feminizem svojo upravičenost. /.../ Feminizem v naših vrstah je treba označiti kot desničarsko oportunistično pomoč meščanskemu ženskemu gibanju pri širjenju iluzij, da se da žensko vprašanje rešiti v okviru razredne družbe s pomočjo nekakšnih reform.«²⁰

V referatu je podala tudi predloge, kakšno mora biti njihovo delo med ženskami, da jih pod vodstvom KP vključijo v delovanje. Izpostavila je obsežno propagandistično izobraževanje žensk, da se bodo zavedle svojega položaja v kapitalizmu, kakor tudi svojega mesta v boju delovnega ljudstva; agitacijo za različne akcije; protivojno propagando, kjer je bil ključnega pomena za mir sporazum s Sovjetsko zvezo itd. Oblike partijskega dela med ženskami pa bi zajemale legalne ženske organizacije v mestih in na vasi, tisk časopisov, sestanke, razne akcije proti vojni in drugini itd.

Leta 1941 je začela izhajati revija *Naša žena*,²¹ pri izdajanju katere je sodelovala Vida Tomšič. Diskurz revije med drugo svetovno vojno je bil ideološko komunistično obarvan. Tako je ženske družbeno in politično izobraževala ter jih pozivala v skupen boj proti okupatorjem, saj naj bi le tako dosegle enakopraven položaj v družbi. V uvodniku prve številke *Naše žene* januarja 1941 je Vida Tomšič pozvala vse delovne žene naj ustvarjajo svoje gibanje na temelju svojih potreb in zahtev:

»V prvi vrsti so to splošne potrebe vsega ljudstva, ki dela. Cene, mezde, plače, dolgovi, vojna nevarnost itd., to so vprašanja, ki težijo prav tako delavko, kmetico, na-

meščenko, uradnico, študentko, služkinjo, gospodinjo, kakor delovne može. Le, da vse te splošne ljudske težave delovna žena često še v hujši meri občuti.«²²

Opozorila je še na zapostavljenost žensk kot mater ter na zgrešenost feminističnega gibanja meščanskih žena. V enem izmed intervjujev je povedala, kako se je pred vojno začela politično angažirati:

»Jaz sama sem v revolucionarne vrste prišla tudi zaradi diskriminacije žensk pred vojno in zaradi spoznanja, da ženske same te diskriminacije ne moremo odpraviti, ampak da je treba spremeniti družbene odnose. Če naj se ženska uveljavi kot samostojna osebnost in ne kot privesek moža, očeta, brata mora torej imeti možnost, da se uveljavi po svojem delu, in potem je pač pot do tega ista kot pri celotnem delavskem razredu: ker že delajo – gre za veljavo dela v družbi in za premagovanje konflikta, ki nastaja med tradicionalno in biološko vlogo ženske in med njeno polno udeležbo v združenem delu.«²³

Ob koncu vojne, ko sta centralni komite KPS in izvršni odbor OF pripravljala kadrovske sestavo Narodne vlade Slovenije, so določili Vido Tomšič za ministrico za socialno politiko. Tako je postala sama del najvišje oblasti in je sodelovala pri sestavi ustave ter zakonov.

Položaj žensk na prehodu v socializem na Slovenskem

Druga svetovna vojna je bistveno posegla v tradicionalne spolne vloge na Slovenskem. Pod vplivom dramatičnih razmer, ki jih je ustvarila okupacija in delovanja ideoloških mehanizmov, so ženske tedaj dejansko z velikim korakom stopile v javni prostor, ki ga je do tedaj skoraj izključno upravljala moška polovica družbe. Emancipacijski procesi so v Sloveniji potekali predvsem v okviru spodbud in usmeritev partizanskega, tj. odporniškega in revolucionarnega tabora. Glede na končni razplet vojne in z njim povezan prevzem oblasti s strani odporniško-revolucionarnih političnih sil pa so tozadevni procesi iz časa vojne v marsičem določili položaj ženske tudi v povojnem obdobju in vplivali na modernizacijo dotedanje patriarhalne družbe. Vendar spreminjanje družbenih vlog niti med vojno niti po njej ni potekalo gladko in premočrtno, temveč se je soočalo s tradicijo in predsodki v družbi kot celoti, torej tudi znotraj same ženske populacije.²⁴

¹⁹ Ibid.

²⁰ Tomšič, *Ženska, delo, družina, družba*, 27-29.

²¹ *Revija posebne komisije za delo med ženskami, iz katere je leta 1943 nastala Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ).*

²² Tomšič v *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju*, 26.

²³ Tomšič, *Vloga žensk*, 1544.

²⁴ Deželak Barič, *Uresničevanje ženske enakopravnosti*, 253.

Oba tabora, protirevolucionarni tabor (protikomunistični) in revolucionarni (partizanski) tabor, sta določila družbene vloge žensk. Protirevolucija in kolaboracija je ohranjala tradicionalni pogled na žensko in njeno vlogo videla predvsem kot steber vsake vzorne katoliške družine. V tem ideološko-političnem izhodišču ženske niso imele vidnejše vloge. Niso spodbujali avtonomnega ženskega delovanja in protirevolucija je bila ves čas vojne zadeva moških. Družina in morala sta se pogosto eksplicitno utemeljevali na katolištvu in se kot taki zoperstavljali nevarnostim, ki naj bi jih družini in morali, s tem pa celotnemu narodu, prinašala komunistična revolucija, ki so jo enačili z OF.²⁵

Nasprotno pa je OF v odpor skušala zajeti čim več moških in žensk. Kot primer poglejmo propagandni letak CK KPS, 8. marca 1941²⁶

»DELAKE, KMETICE, DELOVNE ŽENE SLOVENIJE!

8. marca, na mednarodni ženski dan združite svoje vrste, priključite se armadi delovnega ljudstva, ki se pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije bori:

- proti imperialistični vojni,
- proti druginji, pomanjkanju in špekulaciji,
- proti terorju in koncentracijskim taboriščem,
- za zaščito mater in otrok,
- za enako plačo za enako delo,
- za popolno politično in socialno enakopravnost žene,
- za mir in naslonitev na Sovjetsko zvezo,
- za ljudsko vlado, vlado delavcev in kmetov.

Ve žene, ki dajete življenje, uprite se strašnemu pokolju, ki zajema že ves svet, uprite se izgladovanju vaših otrok, uprite se nasilju, ki ovira napredek in blagostanje človeštva.

ŽIVELA BORBA ZA POPOLNO OSVOBODITEV ŽENE!

ŽIVELA BORBA ZA MIR IN NASLONITEV NA SOVJETSKO ZVEZO!

ŽIVELA BORBA ZA LJUDSKO VLADO!

ŽIVELA KOMUNISTIČNA PARTIJA

JUGOSLAVIJE!

ŽIVEL 8. MAREC!

**Centralni komite
Komunistične partije Slovenije**

Splošna podrejenost žensk jih je spodbujala, da so se začele bojevati za spreminjanje takratnih razmer. V

jugoslovanski družbi je treba med pomembne temelje uvrstiti prizadevanja revolucionarnega delavskega gibanja med vojnami, zlasti nedvoumna stališča KPJ, ki so bila plod množičnih bojev žensk za svoje pravice, proti izkoriščanju, in marksističnih teoretičnih spoznanj o virih neenakosti ter o možnostih za odpravljanje razrednih neenakosti in tudi drugih oblik podrejenosti ljudi. Med te spada prav gotovo tudi podrejenost po spolu.²⁷

KPJ je vse od ustanovitve naprej namenjala veliko pozornosti ženskemu vprašanju. Ko je morala delovati v ilegali, se je prek različnih legalnih organizacij (na primer Zveza delavskih žena in deklet, Aliansa ženskih pokretov, Dom visokošolk v Ljubljani) in društev bojevala za osvoboditev žensk, ki jo je vselej razumela kot neločljivo sestavino boja proti izkoriščanju in neenakopravnosti ter za odpravo razredne družbe.²⁸

KPJ načeloma ni dopuščala samostojnih ženskih organizacij znotraj stranke, češ da je žensko vprašanje le del boja delavskega razreda in bo rešeno šele s proletarsko revolucijo. Ženskam, ki so si hotele izboljšati dotedanji položaj v družbi, naj torej ne bi preostalo drugega kot priključiti se boju proletariata, ki se »dosledno bojuje za odpravo lastnine, za brezrazredno družbo ...«. ²⁹ Vendar je bila potreba, da se tudi ženske aktivno vključijo v osvobodilno gibanje, zato je leta 1942 v Bosanskem Petrovcu ustanovljena Antifašistična fronta žensk (AFŽ) Jugoslavije, ki naj bi združila ženske Jugoslavije vseh narodnosti in ver. Širili so propagando, da naj se ženske v okviru narodnoosvobodilnega gibanja bojujejo proti fašizmu in nacizmu ter za neodvisnost svojih narodov. Tako se je začelo politično prebujanje žensk. Na slovenskem prostoru je bila leta 1943 ustanovljena Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ), ki je bila vključena tako v OF kot v AFŽ.

Maja 1942 je vodstvo OF v *Odloku o postavitvi narodne oblasti na osvobojenem slovenskem ozemlju* priznalo volilno pravico tudi ženskam. Odlok je imel v danih razmerah predvsem političnopropagandni pomen, ki pa je nedvoumno sporočal, kakšna bo zakonska ureditev tega vprašanja po vojni. Z uveljavitvijo aktivne in pasivne volilne pravice žensk pri volitvah oblastnih organov na partizanskem ozemlju leta 1942 so bile izpolnjene zahteve vseh tistih, ki so si med obema svetovnima vojnami in že prej prizadevali za uvedbo ženske volilne pravice, saj je le-ta v bistvu predstavljala pomemben predpogoj za uresničevanje ženske enakopravnosti v praksi na političnem in s tem tudi na širšem družbenem obmo-

²⁵ Deželak Barič, *Politizacija ženske na Slovenskem*, 318.

²⁶ *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju*, 28.

²⁷ Jogan, *Ženske na poti*, 20-21.

²⁸ *Ibid.*, 21.

²⁹ *Jeraj Komunistična partija*, 161.

ču.³⁰ Vendar pa je vstop žensk v javno sfero ter osvajanje političnih funkcij sprožilo odkrito zavračanje javnega udejstvovanja žensk tudi med samimi pripadniki OF. Bili so primeri, ko so moški, sicer podporniki OF, jasno izražali svoje negativno mnenje glede ženske volilne pravice. To lahko pripišemo tradicionalnim predstavam o vlogi žensk in podcenjevanju njihovih sposobnosti. AFŽ pa je imela podporo Tita, ki je na prvi konferenci AFŽ Jugoslavije decembra 1942 v Bosanskem Petrovcu povedal: »Glavni namen Antifašistične fronte žensk, ki se ji je posrečilo združiti ženske za velike cilje boja, za zmago nad okupatorjem in njegovimi hlapci, je, da se ženske dokončno osvobodijo, da izbojujejo svojo državljansko in družbeno enakopravnost.«³¹

Precej protislovno glede na deklarirano žensko enakopravnost je dejstvo, da v Izvršnem odboru OF (IOOF) kot izvršnemu organu OF slovenskega naroda v njeni politični in hkrati oblastni funkciji do jeseni 1944 ni bilo nobene ženske. Šele z razširitvijo IOOF septembra 1944 z dotedanjih 11 na 27 članov dobijo v njem mesto tudi ženske, a tudi tokrat eno samo (3,7 odstotka); pripadlo je predsednici Slovenske protifašistične zveze ter članici CK KPS Angelci Ocepke. Na tej ravni je bil torej odnos do vprašanja ženske participacije v politiki in oblasti še vedno izrazito konservativen, pri tem pa se tudi KPS ni občutno razlikovala od preostalih političnih subjektov.³²

V revolucionarnem taboru se je zgodil temeljni premik v odnosu do ženske, saj so uvedli splošne volilne pravice, pripustili ženske k upravljanju in reševanju političnih ter oblastnih vprašanj, vendar pa so vodilni položaji še vedno pripadali moškim. Le redkim ženskam se je uspelo prebiti v vrh političnega odločanja. Največji prodor³³ je gotovo uspel dvema članicama centralnega komiteja KPS, Vidi Tomšič in Lidiji Šentjunc. Glede na nakazano stanje zato ni presenetljiv zaplet, ki se je dogodil tik pred koncem vojne, ko sta centralni komite KPS in izvršni odbor OF pripravljala kadrovske sestavo Narodne vlade Slovenije. Zanj nista predvidela nobene ženske in šele na intervencijo Edvarda Kardelja iz Beograda, češ da je nemogoče imeti vlado brez ženske, so končno določili Vido Tomšič za ministrico za socialno politiko.³⁴

Vstop v politiko

V Narodni vladi Slovenije, ustanovljeni 5. maja 1945, je postala Vida Tomšič ministrica za socialno politiko

(1945-1946). Ostale pomembnejše funkcije so bile: sekretarka skupščine FLRJ (1948-1952), članica Izvršnega sveta Skupščine LRS (1952-1953 in 1958-1962), predsednica Skupščine LRS (1962-1963), predsednica Zbora narodov Zvezne skupščine SFRJ (1967-1969), članica Sveta federacije (1967-1974 in 1982-1990), članica Zvezne in Republiške ustavne komisije za pripravo ustave SFRJ in SRS, članica Predsedstva SRS (1974-1982), predsednica Republiškega družbenega sveta za mednarodne odnose (1974-1984), članica vodstvenih organov OF, SZDL in Zveze borcev, predsednica Centralnega odbora AFŽ Jugoslavije (1948-1952), organizacijska sekretarka CK ZKS (1952-1958), predsednica Komisije za razvoj družbeno političnih skupnosti in mednarodne odnose v CK ZKJ (1962-1972), članica predsedstva Zvezne konference SZDL Jugoslavije, predsednica Zveznega sveta za načrtovanje družine Jugoslavije (1971-1978).³⁵

Delovala je na področju enakopravnosti žensk, in med drugim pisala in objavljala članke, predavanja s konferenc in seminarjev. V novi Jugoslaviji je postala enakopravnost žensk ustavna pravica, zato se je pojavilo vprašanje, kako to enakopravnost uresničiti, katere politične in druge razmere je potrebno ustvariti. Eden izmed faktorjev počasnega napredovanja enakopravnosti v družbi je zagotovo tudi število žensk na političnih funkcijah. Ker je bilo število žensk v slovenski skupščini premajhno, da bi lahko imele kakšno pomembnejšo besedo v političnem življenju, se je načelo enakopravnosti spolov v praksi počasi uveljavljalo. Ekonomska neodvisnost žensk je bila ključnega pomena za osvoboditev podrejenosti moškim, zato so ženske iskale zaposlitev zaradi ekonomskih razlogov, pa tudi zaradi drugih ugodnosti, ki jih je nudila (zavarovanje, ponos, občutek, da nekaj prispevajo k družbi itd.).

Delegacija AFŽ Jugoslavije pri tovaršu Titu leta 1953. Z leve proti desni: Ljubovka Tomič, Vida Tomšič, Tito, Blaženka Mimica in Mara Radić (V. Tomšič: *KPJ v boju za emancipacijo žensk*, 1978, str.79.)

³⁰ Deželak Barič, *Uresničevanje ženske enakopravnosti*, 256.

³¹ Deželak Barič, *Politizacija ženske na Slovenskem*, 321.

³² Deželak Barič, *Vloga in položaj žensk na Slovenskem*, 32.

³³ Deželak Barič, *Uresničevanje ženske enakopravnosti*, 260.

³⁴ Ibid.

³⁵ Rožman, *Vida Tomšič*, 130.

Z leve: Miloš Ledinek, Franc Leskošek-Luka, Pavle Žaucer in Vida Tomšič ob 20-letnici vstaje v Slovenj Gradcu.
Avtor Danilo Škofič, 1. 10. 1961 (*Arhiv časopisne hiše Večer*)

Nova oblast, kljub vojnemu revolucionarnemu preboju, ni ovrgla tradicionalne delitve spolov. Že res, da je politično vodstvo spodbujalo politično udejstvovanje žensk, vendar se ni nameravalo odpovedati tradicionalnemu ženskemu poslanstvu, materinstvu in vsem družbenim vlogam povezanih z njim (vzgoja, nega, varstvo itd. otrok). Te družbene vloge naj bi še naprej pripadale predvsem ženskam. Dediščina tradicije je bila brez dvoma obremenjujoča, še posebej na kmetih. Povojne demografske razmere, proces pridobivanja konsenza širših ljudskih množic in zakoreninjenost katolicizma so pristavili svoje. Toda vsi ti razlogi ne upravičujejo potenciranja lika matere v povojnem imaginariju in ne pojasnijo, zakaj so lik matere pogosto interpretirali kot trpeč in submisiven. Verjetno zato, ker trpeče in submisivne ženske s svojo ponižnostjo niso ogrožale ne v politiki angažiranih moških niti tistih, ki so ostajali zunaj politike, so pa oblast podpirali.³⁶

Vida Tomšič je bila mnenja, da lahko ženske dosežejo svoje pravice le v okviru skupnega prizadevanja za pravice vsega človeštva. Zato se je po vojni zavzela za ukinitve vseh predvojnih ženskih društev, v letu 1953 pa še za ukinitve AFŽ. Bila je mnenja, da mora država

z ustrezno zakonodajo zagotoviti ženskam enakopravnost. Ravno ukinitve ženskih društev in negativen odnos KPJ do feminizma je povzročilo, da so bile ženske premalo zastopane v oblastnih in političnih organih, v poklicnem življenju pa so se težje uveljavljale kot moški. Temu so pripomogli tudi zakoreninjeni tradicionalni pogledi na vlogo ženske kot matere in gospodinje, ki je po novem tudi delavka. Leta 1961 so ustanovili Konferenco za družbeno aktivnost žensk, ki je združevala delo vseh prejšnjih ženskih društev in organizacij. V sistemu konferenc³⁷ za družbeno aktivnost žensk ni bilo več individualnega članstva, ampak so bili vanje vključeni predstavniki različnih družbenopolitičnih organizacij in drugih institucij. Po novem statutu SZDL³⁸ Jugoslavije iz leta 1961 so imele konference oziroma sveti za vprašanja družbenega, ekonomskega in političnega položaja žensk status posebnih oblik delovanja organov Socialistične zveze.³⁹

Zaposlitev s polnim delovnim časom za nedoločen čas je ženskam prinesla osnovno ekonomsko neodvisnost in je posledično bistveno pripomogla k spremembi

³⁶ Verginella, *Naše žene volijo*, 78.

³⁷ Tomšič, *Samoupravljanje*, 65.

³⁸ SZDL: *Socialistična zveza delovnega ljudstva*

³⁹ Tomšič, *Samoupravljanje*, 65.

njihove vloge in izboljšanju položaja tako v družini kot v širši družbi. Tovrstno vstopanje žensk na trg dela pa ne bi bilo mogoče brez istočasne ustanovitve razvejane mreže javno dostopnih socialnih servisov. V ta namen so bili ustanovljeni otroške jasli in vrtci, podaljšano varstvo, otroške kolonije in domovi, sprva tudi še mlečne in pozneje šolske kuhinje, organizirana skrb za starejše in bolne, pa tudi delavske kuhinje in menze, ki naj bi ženske razbremenile gospodinjskih opravil in celodnevne skrbi za otroke, za starejše obolele ali pomoči potrebne sorodnike in za druge družinske člane.⁴⁰

Zaradi vseh teh sprememb na zakonodajni ravni so se pojavila razpravljanja o redefiniranju družine. Vida Tomšič je bila prepričana, »da moramo, ko zavestno spreminjamo državo in privatno lastnino, spreminjati tudi družino.«⁴¹ Napisala je, da »materinstvo zadržuje doma veliko žensk in jih družbeno pasivizira, to pa povzroča nihanje, ki je bilo glede zaposlitve žensk prisotno vse povojno obdobje: kadar je nastala potreba po zaposlitvi več žensk, smo bili za otroške ustanove, ko pa smo imeli preveč delovne sile – ob raznih reformah – je bilo tudi mnogo več člankov in govorjenja o tem, kako nujno in celo nenadomestljivo je, da je mati samo doma pri otrocih.«⁴² Tako je razložila dejstvo, da je koncept varstvenih ustanov za otroke, vezan samo na zaposlenost žensk, nihal in bil podvržen predsodkom o vlogi žensk. Uresničevanje enakih pravic žensk pri delu in v dužbi pa so oteževale (otežujejo) tudi neenake življenjske razmere v družini, stara delitev dela in stare obveznosti v gospodinjstvu.⁴³ Rešitev konflikta med tema sferama bi naj bila možna le delno z enakomerno delitvijo dela med vse družinske člane v individualnem gospodinjstvu.⁴⁴

Veliko se je ukvarjala s problematiko zakonske zveze in načrtovanja družine. Zavzemala se je za svobodno odločitev o rojstvih otrok kakor tudi za uvedbo predzakonskega svetovanja, ki je omogočil, da so ženske stopale v zakonsko zvezo svobodno in oba partnerja sta bila poučena o pravicah in dolžnostih, ki izhajajo iz zakonske zveze. Omenila je, da v preteklosti ni bila prikrajšana le ženska za svoj delež v družbi, ampak tudi moški za svoj delež v družini, v odnosih z otroci.⁴⁵

Spremembe na zakonodajni ravni

Leta 1946 so bili sprejeti ustava FLRJ in zakoni o zakonski zvezi, odnosih med starši in otroki, skrbništvu

in posvojitvi, ki so postavili družinske odnose na nove, enotne temelje. Uzakonjeno je bilo načelo ločitve cerkve od države, kakor tudi monogamija (prej je bilo pripadnikom islamske veroizpovedi dovoljeno mnogoženstvo). Ženska in moški sta bila po ustavi enakopravna tudi v zakonskih in družinskih odnosih in sta imela enake pravice ter dolžnosti do skupnih otrok.

Temeljna načela o položaju ženske v socialistični Jugoslaviji so bila določena v ustavi z dne 31. januarja 1946. Ta je po vzoru sovjetske ustave iz leta 1936 zagotovila ženskam enakopravnost »na vseh področjih državnega, gospodarskega in družbenopolitičnega življenja« (24. člen). Ženske so dobile volilno pravico (23. člen), pravico do enakega plačila za enako delo, do posebne zaščite v delovnem odnosu (24. člen), dostop do vseh javnih služb (33. člen) in enakopraven položaj v izobraževalnem sistemu (38. člen).⁴⁶

V skladu s socialistično politiko, ki je že v osnovi spodbujala splošno zaposlenost in je dajala poseben poudarek ženski emancipaciji, so ženske prvič za vse vrste poklicev pridobile pravico do zaposlitve za nedoločen čas s polnim delovnim časom, iz česar so izhajale pomembne individualne pravice do socialnega, zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja. Prav tako so dobile pravico do porodniškega dopusta pred porodom in po njem, ki je bil plačan enako kot redni delovni čas s stalnimi dodatki. V veljavo je stopila prepoved odpovedi delovnega razmerja vsem nosečnicam in doječim materam; zakonodaja pa je materam zagotavljala socialno varnost in ekonomsko neodvisnost tudi s posebno določbo, ki je ženski omogočila, da se po preteku porodniškega dopusta vrne nazaj na isto delovno mesto s polnim delovnim časom, ki ga je zapustila ob nastopu porodniškega dopusta. Ženske so kot polno zaposlene delavke in matere postale upravičene do različnih socialnih transferjev, pomoči in olajšav na individualni osnovi in ne več v odvisnosti od zaposlenega moškega.⁴⁷

Razvoj družbenoekonomskih odnosov je rešil številna socialna vprašanja, odprl pa je tudi nova. Dosledna uporaba načela enakopravnosti v praksi je za nove življenjske in pravne dileme zahtevala nove pravne rešitve. O njih je tekla razprava pri sprejemanju mnogih zakonov, ki na prvi pogled niso imeli neposredne zveze s tematiko, na primer okoli legalizacije abortusa (pri sprejemanju kazenskega zakona); nadalje pri zakonu o imenih (sprejeta je bila svobodna izbira družinskega imena zakoncev); ali zakona o osebni legitimaciji (v kateri ni več podatka o očetovem imenu, da bi se poleg

⁴⁰ Burcar, *Od socialistične*, 304.

⁴¹ Tomšič, *Vloga žensk*, 1553.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Tomšič, *Samoupravljanje*, 60.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Tomšič, *Izbrani teksti*, 17.

⁴⁶ Jerač, *Slovenke*, 92.

⁴⁷ Burcar, *Od socialistične*, 303.

drugega izgnili tudi nadaljevanju tradicionalne diskriminacije nezakonskega otroka) in podobno.⁴⁸

V času socializma se je tudi ustava FLRJ spreminjala in dopolnjevala. Po spremembah iz leta 1971 in iz leta 1974 so sprejemale republike in pokrajini za področje zakonske in družinske zakonodaje svoje zakone. S tem je bila dana možnost, da se je ta zakonodaja v nekaterih elementih bolj prilagodila konkretnim razmeram v posameznih republikah. Tako na primer ustava FLRJ iz leta 1946 pravi: »Zakonska zveza je kot osnova družine pod zaščito države.« Ustava SFRJ iz leta 1974 pa pravi: »Družina uživa dužbeno varstvo. Zakonsko zvezo in pravna razmerja v zakonski zvezi in družini ureja zakon. Zakonska zveza se veljavno sklepa s svobodno privolitvijo oseb, ki jo sklepata pred pristojnim organom. /.../ Starši imajo pravico in dolžnost skrbeti za vzrejo in vzgojo svojih otrok. Otroci so dolžni skrbeti za svoje starše, ki jim je potrebna pomoč. /.../ Otroci, rojeni izven zakonske zveze, imajo enake pravice in dolžnosti kot otroci, rojeni v zakonski zvezi.« (188. člen).⁴⁹ Ustava SFRJ iz leta 1974 še določa, da je pomen zakonske zveze za družbo v zasnovanju družine.

V okviru ustave SFRJ iz leta 1974 je v poglavju o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in občana zapisana »pravica človeka, da svobodno odloča o rojstvu svojih otrok. Ta pravica se lahko omeji samo iz zdravstvenih razlogov.« (191. člen). Ta človekova pravica je bila zapisana tudi v vseh republiških in pokrajinskih ustavah ter v ustreznih zakonih. Povsod je bil splav možen na zahtevo nosečnice, vendar samo do desetih tednov nosečnosti. Po desetih tednih pa je bil predpisan poseben postopek. Dve republiki (Slovenija in Hrvaška) sta uredili poleg tega tudi dostopnost kontracepcije, sterilizacijo, zdravljenje neplodnosti in umetno oploditev.⁵⁰

Toda, kakor se je pokazalo že v Sovjetski zvezi, črka zakona je žensko enakopravnost le omogočala, uresničiti je ni mogla. V enopartijski državi, kjer je KP vodila vse politično in ekonomsko dogajanje, je povsem razumljivo, da je partijsko vodstvo skušalo vplivati tudi na način uresničevanja enakopravnosti žensk. Čeprav je bila ženska enakopravnost neločljiv sestavni del vseh na marksizmu in leninizmu temelječih gibanj in jo je tudi KPJ že kmalu po ustanovitvi zapisala v svoj program, pa je po končani vojni tako jugoslovansko kot slovensko politično vodstvo neutrudno izjavljalo, da so ženske dobile enakopravnost zato, ker so si jo zaslužile s sodelovanjem v narodnoosvobodilnem boju in revoluciji. V državi, v kateri ženske niso dobile enakopravnosti po

parlamentarni poti, ampak z revolucijo, pa se je zlahka uveljavilo mnenje, da morajo ženske vedno znova dokazovati, da si določeno pravico zares zaslužijo. Po načelu, da iz pravic izhajajo tudi obveznosti, so politični voditelji ženske vedno znova opozarjali, da izbojevana enakopravnost nalaga velike dolžnosti. Dolžnosti je seveda določalo partijsko vodstvo v skladu s trenutnimi potrebami notranje in zunanje politike. Kljub temu da so bile enkrat bolj poudarjene ene, drugič pa druge naloge, so vse vodile k istemu cilju – k oblikovanju »nove ženske«, ki naj bi bila vse tisto, kar se je od nje običajno pričakovalo – skrbna mati, žena in gospodinja, zraven pa še veliko več – zaposlena, izobražena in politično dejavna.⁵¹

Boj za enakopravnost spolov na mednarodni ravni (OZN)

Vida Tomšič se je kot borka za enakopravnost spolov udeleževala tudi na mednarodni ravni. Kot članica različnih parlamentarnih delegacij je opravila veliko število obiskov v tujini – obisk Anglije in Francije leta 1951; Misija dobre volje v Indiji od decembra 1952 do januarja 1953; obisk Bolgarije leta 1956, Mehike in Venezuele leta 1960; obisk Šrilanke in Indije leta 1974 – ter se udeležila številnih kongresov in konferenc.⁵² Udeležba na pomembnejših kongresih in konferencah vključuje plenum Mednarodne demokratične federacije žensk v Moskvi (leta 1946) in Rimu (leta 1948). Kot predsednica Centralnega odbora AFŽ Jugoslavije je bila predstavnik organizacije Mednarodne demokratične federacije žensk (MDFŽ) do leta 1949. Vodila je delegacijo Zveze ženskih društev Jugoslavije v Sovjetski zvezi (leta 1956) in delegacijo Zveze komunistov Jugoslavije na III. nacionalni konferenci žensk – komunistk KP Italije v Rimu (leta 1962). Udeležila se je regionalnega kongresa Mednarodne zveze za načrtovano starševstvo in obiskala ženske organizacije v Maliju, Gvineji in Senegal (leta 1967). Bila je vodja delegacije jugoslovanskega koordinacijskega odbora za pomoč Vietnamu na mednarodni konferenci o Vietnamu v Stockholmu (leta 1969); sodelovala je na 20. plenarni konferenci mednarodnega sveta žensk na Dunaju (leta 1973).⁵³

Pomembna zapuščina je njeno delovanje v okviru Organizacije združenih narodov (OZN), kjer je bila aktivna članica in predstavnik v različnih organih in komisijah. OZN je prvič obiskala leta 1954 kot članica jugoslovanske delegacije. Zasedala je nekatera pomembna vodstvena mesta. Med letoma 1952 in 1979 je bila organizacija najbolj dejavna, takrat so sprejeli vse

⁴⁸ Tomšič v Geč-Korošec, *Družinsko pravo*, 6.

⁴⁹ *Ibid.*, 6-7.

⁵⁰ *Ibid.*, 12.

⁵¹ Jeraž, *Slovenke*, 93-94.

⁵² Rožman, *Vida Tomšič*, 134-135.

⁵³ *Ibid.*

Zaključno plenarno zasedanje 5. kongresa SZDL Slovenije. Na sliki: 2. z leve Boris Kraigher, ob njem desno je Franc Leskošek-Luka in Vida Tomšič. Avtor Jože Gal, 9. 3. 1961 (*Arhiv časopisne hiše Večer*)

konvencije, ki se nanašajo na pravice žensk: Konvencija o političnih pravicah ženske leta 1952; Konvencija o privolitvi k sklenitvi zakonske zveze, minimalni starosti za sklenitev zakonske zveze in registraciji zakonske zveze leta 1957; Deklaracija o odpravi diskriminacije žensk leta 1967; Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk leta 1979 (nadgradnja iz leta 1967).

OZN je v Mednarodnem letu žensk leta 1975 in v Dekadi žensk (1976-1985) zapisala v svoje dokumente, da je izboljšanje položaja žensk integralno strateško vprašanje razvoja, ki pomeni ne samo ekonomsko rast, temveč tak razvoj, ki naj mobilizira vse materialne in človeške moči vsake dežele in mednarodne skupnosti. Tako lahko omogoči polno udeležbo žensk kot tudi moških v družbenoekonomskem življenju in udeležbo najširših slojev prebivalstva v uživanju plodov razvoja, v upravljanju in v političnem odločanju.⁵⁴ Medtem ko je več ali manj večina držav sprejela pravne enakosti obeh spolov v nacionalne zakonodaje, se je moralo vse ostreje postaviti vprašanje, zakaj se te spremembe v vsakdanjem življenju tako počasi uresničujejo. Zaradi tega je bila naloga akcije OZN v Mednarodnem letu žensk, da se preide od priznavanja enakopravnosti žensk *de iure* na *de facto* uresničevanje te enakopravnosti.⁵⁵

Vida Tomšič je posebno pozornost namenjala vprašanju načrtovanja družine, ki pa je sprožilo različne odzive. Izhajala je iz načela, da mora človek postati gospodar svoje usode, da bi morala znanost posebej omogočiti ženi zdravo in srečno materinstvo, rojstvo otrok, ki bodo zaželeni in ljubljene.⁵⁶ Predstavniki nordijskih držav, s Švedsko na čelu, so večkrat poskušali doseči, da bi načrtovanje družine postala politika ZN kot ena izmed pomoči nerazvitim deželam. Pri tem je glede omejevanja rojstev prišlo do nesoglasja – nekatere države so ga imele za najzanesljivejšo pot za reševanje socialnih vprašanj manj razvitih držav, druge so se uporabi kakršnih koli sredstev za omejevanje rojstev močno upirale. Predlog je doživel odpor pri izrazito katoliško usmerjenih državah Južne Amerike, z Argentino na čelu.⁵⁷ Jugoslovanska delegacija je nato predlagala, da naj bi OZN in njene agencije posvetile izrecno pozornost temu problemu, kjer se ženske množično zatekajo k splavom, namesto da bi jim dajali zdravstvene nasvete in preventivna sredstva. Tako so zbudili zanimanje in akcijo mednarodne zdravstvene organizacije.⁵⁸

Svoje aktivno delo na tem področju je nadaljevala. Kot je sama zapisala: »Nemara se bo zdel npr. poziv vseh

⁵⁴ Tomšič, *O globalnem*, 1358.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Rožman, *Vida Tomšič*, 136.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, 137.

teh konferenc, naj moški doma več delajo, komu naiven. Vendar takšno stališče nima samo svojih vzrokov, ampak bo imelo tudi globlje posledice. Tako naj vpliva npr. na pripravo na zakon, ki naj bi že v šoli začela odpravljati dosedanje stereotipe z vzgojo k razdelitvi tistega dela, ki se še opravlja v družini in gospodinjstvu. /.../ Položaj žensk in moških je torej treba korenito spremeniti – spremembe pa so mogoče le v gibanju naprej, ko se hkrati z življenjem ljudi mora spremeniti tudi njihova miselnost, zavest.«⁵⁹

Zadnja konferenca OZN o ženskah katere se je udeležila je bila v Nairobiu leta 1985.

Zaključek

Vida Tomšič je pripadala komunistični partiji, ki je izhajala iz temeljnih spoznanj marksistične teorije o družbi. Vse politične stranke,⁶⁰ ki so temeljile na idejah Marxa in Engelsa ter na Beblovi interpretaciji teh idej, so predvidele tudi spremenjen položaj žensk v novem družbenem redu. Komunistična partija Jugoslavije, ki se je zgledovala tudi po izkušnjah prve socialistične države Sovjetske zveze, je prizadevanja za enakopravnost žensk vključila v svoj program že leta 1920, na 2. državnem partijskem kongresu v Vukovarju.⁶¹

Boj za enakopravnost spolov je Vida Tomšič strnila v žensko vprašanje, ki se je pred nastankom FLRJ dotikal pravnega izenačenja in formalne enakopravnosti obeh spolov. V novi Jugoslaviji pa je postala vsaka oblika diskriminacije glede na spol protiustavno dejanje, zato je žensko vprašanje zavzemalo stališče boja za nove pravice, za spremembo odnosov med ljudmi, za novo vlogo delavstva. Menila je, da lahko ženske dosežejo svoje pravice samo v okviru skupnega prizadevanja za pravice vsega človeštva.

Razčistila je v čem je žensko vprašanje družbeno. Trdila je, da se mora spremeniti cela družba za novo opredelitev položaja in vloge vseh družinskih članov: »Tu ne gre le za splošna merila o standardu, gre za bistvo odnosov. Saj je danes že očitno, da lahko v tovarnah v raznih deželah ljudje delajo z enakimi stroji – toda njihov položaj, vloga in miselnost in njihove možnosti, da vplivajo in odločajo o odnosih pri delu in o svojem življenju izven delovnega procesa, so različni – in v tem se razlikuje samoupravljalni socializem od drugih sistemov. Zato bi po mojem mnenju morali ugotoviti, da je žensko vprašanje družbeno zato, ker je njegova dokončna razrešitev povezana z daljnosežnimi spremembami,

s prestrukturiranjem celotne družbe v smislu novih odnosov med ljudmi pri delu in v družini.«⁶²

Ker je bilo število žensk v skupščini LRS (SRS) premajhno, da bi lahko imele pomembnejšo besedo v političnem življenju, je bil boj Vida Tomšič težji. Sodelovala je pri oblikovanju zakonskih predpisov za zaščito ženske in matere na delovnem mestu, v času nosečnosti, poroda in nege otrok.⁶³ Nove priborjene pravice so se v praksi počasi uveljavljale, pa vendar so obrodile sadove. Uvedli so ustanove, kot so otroške jasli, vrtec, kolonije, gospodinjstvijski servisi, šolske in delavske menze itd. Splav so legalizirali, kontracepcijska sredstva so postala splošno dostopna, v šolski pouk so uvedli spolno vzgojo. Veliko se je delalo na področju vzgoje za aktivno odgovorno starševstvo, ljubeč odnos med družinskimi člani, vzajemno pomoč pri gospodinjstvih opravilih in vzgoji otrok, saj v preteklosti ni bila prikrajšana le ženska za svoj delež v družbi, ampak tudi moški za svoj delež v družini, v odnosih z otroci.

Vida Tomšič je svoje aktivno delo na področju ženskega vprašanja opravljala tudi na mednarodnem prizorišču. Nastope v OZN je izkoristila za promocijo političnega sistema socialističnega samoupravljanja in za prizadevanje za pravice žensk v skladu s cilji evropske socialne demokracije.⁶⁴ Ko se je Republika Slovenija osamosvojila in je nastopil drugi politični sistem, je ugotavljala, da je zastopanost žensk v oblastnih organih manjša kot prej. Brezposelnost je marsikdaj najbolj prizadela ženske, ki zaradi materinske funkcije težje dobijo delo. Ugotovila je tudi, da število nasprotnikov ženske enakopravnosti narašča, pa vendar je upala, da ženske v Sloveniji nikoli ne bodo dovolile, da bi jim kdo vzel pravice, ki so jih že pridobile.⁶⁵

Viri in literatura

- Burcar, Lilijana: Od socialistične k (neoliberalni) kapitalistični družbenoekonomski ureditvi: redefinicija državljanstva žensk. *Borec: revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, 61, 2009, št. 657/661, str. 296-331.
- Deželak Barič, Vida: Vloga in položaj žensk na Slovenskem v narodnoosvobodilnem boju in revoluciji 1941-1945. *Naše žene volijo* (ur. Milica Antić Gaber). Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999, str. 21-42.
- Deželak Barič, Vida: Politizacija ženske na Slovenskem v času druge svetovne vojne. *Ženske*

⁵⁹ Tomšič, K vprašanjem, 402-403.

⁶⁰ Jeraž, Komunistična partija, 161.

⁶¹ Ibid.

⁶² Tomšič, Na rob, 12.

⁶³ Rožman, Vida Tomšič, 134.

⁶⁴ Jeraž, Vida Tomšič (1913-1998), 520.

⁶⁵ Ibid.

- skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev (ur. A. Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 317-322.
- Deželak Barič, Vida: Uresničevanje ženske enakopravnosti na Slovenskem med drugo svetovno vojno in po njej. *Borec: revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, 61, 2009, št. 657/661, str. 236-268.
- Geč-Korošec, Miroslava: *Družinsko pravo SFRJ: 1. del: Pravna ureditev zakonske zveze in izvenzakonske skupnosti*. Ljubljana: Center za samoupravno normativno dejavnost, 1981.
- Jeraj, Mateja: Komunistična partija, Antifašistična fronta žensk in uresničevanje ženske enakopravnosti v Sloveniji (1943-1953). *Arhivi*, 26, 2003, št. 1, str. 161-178.
- Jeraj, Mateja: *Slovenke na prehodu v socializem: (vloga in položaj ženske v Sloveniji 1945-1953)*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005.
- Jeraj, Mateja: Vida Tomšič (1913-1998). *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (ur. Alenka Šelih et al.). Ljubljana: Tuma: SAZU, 2007, str. 518-522.
- Jogan, Maca: Ženske na poti od delne družinske do celostne družbene uveljavitve. *Ženske in diskriminacija* (ur. Maca Jogan). Ljubljana: Delavska enotnost, 1986, str. 9-58.
- Kobolt, Katja: Nezačeto bela ženska od dvojne k trojni obremenjenosti ali ujetnica dialektike vica. *Feminizam – politika enakosti za vse. Pro Femina: časopis za žensku književnost i kulturo Beograd, zima/proleće 2011, specijalni broj* (ur. J. Petrović in D. Arsenijević). Beograd: Fond B92, 2011, str. 19-26.
- Rožman, Sara: Vida Tomšič in njeno delovanje v okvirih socialistične ženske politike. *Ženske na robovih politike* (ur. Milica Antić Gaber). Ljubljana: Sophia, 2011, str. 125-142.
- Slovenke v narodnoosvobodilnem boju: zbornik dokumentov, člankov in spominov*. 1. zvezek. Ljubljana: Zavod Borec, 1970.
- Tomšič, Vida: Vloga žensk v gospodarskem in družbenem razvoju pri nas in v svetu. *Teorija in praksa*, 9, 1972, št. 11-12, str. 1537-1557.
- Tomšič, Vida: K vprašanju o položaju žensk v sodobnem svetu. *Teorija in praksa*, 13, 1976, št. 5-6, str. 394-411.
- Tomšič, Vida: *Ženska, delo, družina, družba*. Ljubljana: Komunist, 1978(1).
- Tomšič, Vida: Na rob novih zakonov. *Teorija in praksa*, 15, 1978(2), št. 1-2, str. 10-22.
- Tomšič, Vida: O globalnem, svetovnem pomenu boja za enakopravnost žensk. *Teorija in praksa*, 15, 1978(3), št. 11-12, str. 1357-1371.
- Tomšič, Vida: *Izbrani teksti / Vida Tomšič*. 2 zvezka, izbor tekstov pripravila Renata Mejak. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1980.
- Tomšič, Vida: *Samoupravljanje in udeležba žensk v razvoju*. Ljubljana: Univerzum, 1983.
- Verginella, Marta: Naše žene volijo. *Naše žene volijo*. (ur. Milica Antić Gaber). Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999, str. 71-84.
- Vrečko, Lea, Hana Habjan in Lea Zupanc: *Podobe in vloge žensk v ženskem revijalnem tisku v času socializma in na prehodu v demokracijo: Pregled Naše žene in Jane*. Delovni zvezki ICK – nacionalni razred, 5, št. 1. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2009.

Zusammenfassung

„DIE NEUE FRAU – EINE TREUSORGENDE MUTTER, EHEFRAU UND HAUSFRAU, UND AUSSERDEM NOCH VIEL MEHR – BERUFSTÄTIG, GEBILDET UND POLITISCH AKTIV.“

Vida Tomšič und die Frauenfrage

Vida Tomšič war eine bedeutende Politikerin und die erste Frau in der slowenischen Nationalregierung des ehemaligen Jugoslawien. Im Rahmen der kommunistischen Vorstellung, die die Geschlechteremanzipation mit der Klassenemanzipation gleichsetzte, trat sie für die Gleichberechtigung der Geschlechter sowie für soziale Entwicklungsmöglichkeiten für alle Frauen und Kinder ein. Der Feminismus wurde im Sozialismus als eine rechte opportunistische Kraft angesehen, die die Frauen vom gemeinsamen Kampf abwendet, und war daher unerwünscht. Auch Frauenvereine und -gruppen waren verboten, mit Ausnahme der Antifaschistischen Frauenfront AFŽ, die im Jahr 1953 aufgelöst wurde. Die zu einem Teil der proletarischen Revolution gewordene Frauenfrage setzte sich durch. Vida Tomšič war der Meinung, dass Frauen ihre Rechte nur im Rahmen des gemeinsamen Bemühens um die Rechte der gesamten Menschheit erlangen können. Deshalb wurden Frauen in der Kommunistischen Partei gesellschaftlich und politisch ausgebildet und zum gemeinsamen Kampf gegen die Besatzer aufgerufen, da sie, so die Überzeugung, nur auf diesem Weg eine gleichberechtigte Stellung in der Gesellschaft erlangen konnten.

Vida Tomšič war Ministerin für Sozialpolitik und wirkte als Teil der höchsten Staatsgewalt bei der Ausarbeitung der Verfassung und der Gesetzgebung mit. Sie erklärte, dass Frauen sich formal-juristische Rechte und die wirtschaftliche Selbständigkeit erkämpfen müssen,

wenn sie gleichberechtigt sein wollen, daher förderte sie die weibliche Berufstätigkeit. Als Angehörige der Legislative bemühte sie sich um die Einführung von Gesetzen, die die Stellung der Frauen verbessern sollten. Die Grundprinzipien über die Stellung der Frau im sozialistischen Jugoslawien waren bereits in der Verfassung von 1946 festgelegt worden. Diese garantierte den Frauen Gleichberechtigung auf allen Gebieten des staatlichen, wirtschaftlichen und gesellschaftspolitischen Lebens, das Wahlrecht und das Recht auf gleichen Lohn für gleiche Arbeit, den Zugang zu allen öffentlichen Ämtern sowie die gleichberechtigte Stellung im Bildungssystem. Unter anderem bekamen Frauen zum ersten Mal für eine Reihe von Berufen das Recht auf unbefristete Vollzeitarbeit, woraus wichtige Individualrechte in Bezug auf die Sozial-, Kranken- und Pensionsversicherung hervorgingen, außerdem das Recht auf einen Mutterschaftsurlaub vor und nach der Geburt, der wie die reguläre Arbeitszeit einschließlich fester Zulagen bezahlt wurde. Im Laufe der Zeit wurde die Verfassung verändert und ergänzt. Im Rahmen der jugoslawischen Verfassung von 1974 war erstmals das Recht des Menschen verankert, frei über die Geburt der eigenen Kinder zu entscheiden. Dies bedeutete die Legalisierung der Abtreibung, die freie Wahl des Familiennamens der Eheleute, den Zugang zu Verhütungsmitteln, die Möglichkeit der Sterilisation, der Behandlung von Unfruchtbarkeit und der künstlichen Befruchtung und ähnliches mehr.

Das sozialistische Regime brachte bestimmte soziale Rechte für Frauen und verankerte sie auf der Ebene der Gesetzgebung. Doch konnte der Buchstabe des Gesetzes die Gleichberechtigung der Frauen nur ermöglichen, nicht aber verwirklichen. Die Frau bekam neue gesellschaftliche Rollen, sie war nicht nur Mutter, Hausfrau und Erzieherin, sondern auch Arbeiterin und politisch aktiv. Im Einparteiensstaat, in dem die Kommunistische Partei das gesamte politische und wirtschaftliche Geschehen lenkte, versuchte die Parteiführung auch auf die Art und Weise der Verwirklichung der Gleichberechtigung Einfluss zu nehmen. Der Eintritt der Frauen in die öffentliche Sphäre war von der Missbilligung von Menschen aus allen Reihen begleitet. Es war für Frauen schwierig, gleichberechtigt in der Politik mitzuwirken und wichtige Positionen zu besetzen. Die feministische Kritik der sozialistischen Geschlechterordnung richtete sich gegen die Tatsache, dass die Rechte der Frauen im Sozialismus auf soziale Rechte beschränkt blieben und Frauen keine politische Macht sicherten. Gefangen in den traditionellen Ansichten über die Geschlechterrollen musste sich jede einzelne Frau ihre Gleichberechtigung in der Privatsphäre alleine erkämpfen. Langsam aber doch begann sich aber auch die patriarchale Aufteilung der Rollen in der Familie aufzuweichen.

Schlagwörter: Vida Tomšič, Frauenfrage, Sozialismus